

Наведені приклади планування іконостасів у храмах України не вичерпують розмаїття геометричних форм та пластичних аксесуарів, притаманних іконостасам в окреслених часових та регіональних межах. У роботі важливо було здійснити первинну класифікацію, звернути увагу на роль взаємозв'язку стилістично-художнього вирішення іконостаса з планувальною структурою.

1. Гелитович М. *Ікони молитовного ряду українських іконостасів XV-XVI ст.* // *Мистецтвознавство України: Зб. наук. пр.* – К.: Спалах, 2000. – Вип. 1: - 1999. С. 57 – 69. Марголіна І. *Іконостаси Кирилівської церкви.* // *Людина і світ.* – 1996. – №10. – С. 20-24. Мельник В. *Церква Святого Духу в Рогатині.* – К.: Мистецтво, 1991. – 144 с. Міляєва Л. *Іконостас Спасо-Преображенської церкви м. Любліна (Польща)* // *Мистецтвознавство України: Зб. наук. пр.* - К.: Київ, 2001. - Вип. 2. - 2001. – С. 13-24. Міляєва Л. *Спасо-Преображенская церковь села Великие Сорочинцы Полтавской области: Этюд из цикла “Украинское барокко”.* – 6. изд. – Белград, 1991. – 84 с. Ошуркевич Л. *Стінопис та іконостас церкви Різдва Христового в Києві. Проект відтворення* // *Вісн. ін-ту “Укрзахідпроектреставрація”.* – Львів: Ін-т “Укрзахідпроектреставрація”. – 2004. – Вип. 13. – С. 135 - 148. Пляшко Л. *Сорочинський іконостас. Ознаки стилю рококо. Мистецтвознавча розвідка.* - К.: Українознавство, 2001. – 120 с. Приймич М. *Іконостас Ужгородського Хрестовоздвиженського собору як відображення нових художніх орієнтирів другої половини XVIII–XIX ст.* // *Народознавчі зошити.* – 2000. - № 4. – С. 707-712. Приймич М. *Класицизм у іконостасному різьбленні Закарпаття* // *Схід.* – 2000. - № 5. – С. 68-71. Скоп Л. *Іконостас XV ст. у дрогобицькій церкві Воздвиження Чесного Хреста.* // *Дрогобицькі храми Воздвиження та Святого Юра у дослідженнях: Перші читання: Матеріали виступів 23 червня 1998 р.* – Дрогобич: Відродження, 1998. - С. 14-34. Скоп-Друзюк Г. *Іконостас середини XVI ст. з церкви архангела Михайла села Стара Скварява* // *Сакральне мистецтво Бойківщини. Другі наукові читання пам'яті Михайла Драгана.* Дрогобич: Відродження. – 1997. – С. 123-127. 2. Линчевский А. *Св. София Киевская (XI–XX в.) историко-археологическое исследование.* – К., 1914. – Рукопись. 3. Горностаев Ф.Ф. *Строительство графов Разумовских в Черниговщине* // *Тр. XIV археологического съезда в Чернигове.* – Т. 2. – С. 167–218. 4. Київ: Провідник / За ред. Ф.Л. Ернста. – К.: ВУАН, 1930. – 179 с. 5. Горностаев Ф.Ф. *Зазначена праця.* – С. 192. 6. ДНАББ ім. В.Г. Заболотного *Харьковская обл. Альбом № 26.* 7. Лукомский Г. *Старинные усадьбы Харьковской губернии.* – Петроград, 1917. – 99 с. 8. Горностаев Ф.Ф. *Зазначена праця.* – С. 213–218. 9. ДНАББ ім. В.Г. Заболотного. *Київ. Альбом № 8.* 10. Горностаев Ф.Ф. *Зазначена праця.* – С. 211. 11. ДНАББ ім. В.Г. Заболотного. *Харьковская обл. Альбом № 26.*

УДК 72.01

В.В. Смоляк

Вінницький національний технічний університет,
кафедра містобудування та архітектури

ОЗДОБЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ЖИТЛА ПОДІЛЛЯ

© Смоляк В.В., 2006

Висвітлено характерні особливості оздоблення сільського житла подільського регіону України. Досліджено характерні прийоми оздоблення та інші ознаки, виділено сучасне декорування та пластику.

Народна архітектура створювалась протягом століть шляхом безперервного вдосконалення прийомів та форм, що відповідали умовам життя, побутовому устрою та мистецьким смакам народу. З покоління в покоління передавалися та вдосконалювалися професійні прийоми та навички народних майстрів. Так стверджувалися народні архітектурно-будівельні та мистецько-декоративні традиції.

Найяскравіше архітектурна творчість проявилась в сільському житлі, для якого характернішою є органічна єдність функціональних, конструктивних та естетичних начал. У народному зодчестві тісно переплітаються проблеми як архітектурно-будівельного та мистецького характеру, так і соціологічні, етнографічні, економічні, екологічні, релігійні та інші питання.

Відомо, що архітектура завжди втілювала в собі кращі духовні надбання, створені народом. У народному зодчестві найвідчутнішим є зв'язок людини зі своєю землею, з природою, з батьківщиною. Уважне ставлення до народної архітектури – це не механічне перенесення з минулого форм та прийомів, а фахово виражене врахування усіх архітектурних традицій.

Під час декоративного оздоблення житлового будинку народні майстри намагалися не подрібнювати архітектурні форми, використовувати лише ті елементи, які б відповідали тектонічній структурі будинку, не порушувати цілності його об'єму. Для народного житла властивою є вираженість у вирішенні основних архітектурно-мистецьких деталей, у розташуванні важливих елементів декору [1].

Характерною рисою народного житла Поділля є простота та лаконічність обсягово-просторової композиції. Це обумовлюється перш за все простотою конфігурації будинку в плані та широким використанням місцевих будівельних матеріалів, що вимагають найпростіших конструктивних прийомів та архітектурних форм. Простота, стриманість, лаконічність об'ємно-просторової композиції житлового будинку та мальовничість вирішення його фасадів, що визначають значною мірою архітектурно-мистецький вигляд народного житла, обумовлюється рядом практичних, утилітарних та конструктивних міркувань [2].

В архітектурному вирішенні народного подільського житла можна виявити провідний мотив, що значно впливає на створення мистецького образу житла. Так, у південних районах східного Поділля характерним є яскраве пофарбування основної площини стін фасаду у зелений чи блакитний кольори з білими пілястрами, карнизами та віконницями (рис. 1). У північних районах, навпаки, насиченим кольором фарбують пілястри та пластичні елементи вікон та дверей, а стіни лишають неоштукатуреними (рис. 2).

Рис. 1. Кольорова трактовка стін та пілястр

Рис. 2. Фарбовані пілястри та неоштукатурені стіни

В архітектурі подільського житла завжди можна знайти спільні риси, що характерні для багатьох регіонів цього краю. Разом з тим типовість архітектурних прийомів не створює шаблону в архітектурному вирішенні, тому що в кожній місцевості існують свої характерні особливості, які відображають смаки виконавця. Ці своєрідні риси народної архітектури завжди підпорядковані основному принципу, що відпрацьований зусиллями та досвідом народу. Тому досить часто єдиний характер забудови мають не тільки вулиці, але й окремі села [2].

Професор Віктор Чепелик так описував народне житло: “На Поділлі хата немов увібрала в себе блакить неба, рожеві і яскраво-зелені барви. Коли ж жінкам і цього було замало, вони розмальовували хати, перетворюючи їхні стіни в суцільні барвисті килими з квітами і травами, як це мені доводилося бачити на 35-кілометровому шляху від Кам'янця-Подільського до Хотина в 1959 році. То був фантастичний мистецький фестиваль, який створили жінки-художниці з Божої ласки.”

Звичай розмальовувати стіни помешкання орнаментами існував здавна. На жаль, цей звичай сьогодні призабутий – лише в деяких місцевостях Поділля хати розмальовують орнаментом квіткового, рослинного чи геометризovanого орнаменту. Традиційність в оздобленні будівель виявляється в типовості настінного декору, своєрідності орнаментальних мотивів, схем, композицій. Це зазначено у працях мистецтвознавців Б. Бутника-Сіверського, В. Самойловича та інших. Результати досліджень автора свідчать, що в селах Теплицького, Бершадського та Гайсинського районів Вінницької області існує звичай розмальовувати зовнішні стіни квітковим орнаментом на білому чи кольоровому тлі (рис. 3). Настінні розписи фарбами від руки зараз не дуже поширено, але мистецтво декорування стін не занепало – воно розвивається, набравши інших форм.

Рис. 3. Квітковий орнамент на стінах

Велику увагу приділяють декоруванню ганків, стін, веранди, огорожі, віконних та дверних прорізів, господарських приміщень. Треба зазначити про важливість використання природних фарб в народній архітектурі південно-східного Поділля. Історія використання природних барвників сягає найдавніших часів. Про це свідчить, наприклад, масове поширення на цій території орнаментованої кераміки у поселеннях трипільської культури (IV–III тис. до н.е.). У фондовій колекції Вінницького краєзнавчого музею є трипільський посуд, розмальований чорною, червоною та білою фарбами. Крім гончарства, з використанням природних фарб пов'язано оздоблення житла, виготовлення одягу та взуття.

Серед природних фарб, використовуваних на нашій території, переважають кольорові глини та рослинні барвники, які застосовують, незважаючи на поширення “купованих” фарб.

Традиція “вимашування” хати білим кольором зовні і всередині спільна майже для всієї України, для чого застосовують також і крейду, запаси якої є в південних районах Вінницької області.

Охристі глини червоного кольору застосовували в Томашпільському та Чечельницькому районах для вимашування “затиля”. Вишнево-червону глину використовували для оздоблення будинків в Гайсинському районі.

Синьо-сірими, жовтими та бурими глинами фарбували фасади у Вінницькому, Погребищенському та Калинівському районах.

Для розмальовування стін застосовували і рослинні барвники, що мали яскраво-жовті, жовтувато-червоні, сині, коричневі, темно-вишневі, червоні, блакитні, зелені та жовтогарячі кольори.

Розміри, форма, пропорційні співвідношення, розташування та оздоблення вікон та дверей значно впливають на планувальну організацію та архітектурно-мистецький вигляд сільського будинку.

Досить часто забудовники використовують характерну для народної архітектури орієнтацію вікон головного житлового приміщення – загальної кімнати – у бік вулиці, що ніби пов'язує сільську сім'ю з жителями села. Головний фасад будинку, зорієнтований у бік основного підходу, стає своєрідним “обличчям” житла: його декоративному оздобленню приділяють значну увагу.

Насамперед у композиційній архітектурі житла виділяють найважливіші з практичної точки зору елементи – вікна, головний вхід в будинок, а також важливі частини та деталі фасаду – пілястри, карниз, цоколь. Велику увагу приділяють оздобленню вікон та дверей з огляду сприйняття як з близької відстані, так і з вулиці. З урахуванням цих та багатьох інших факторів вибирають розміри та характер декоративного пророблення цих елементів та деталей.

Розташування дверей як в старих, так і в сучасних житлових будинках має сталу традицію, вироблену протягом значного часу, яка ґрунтується на принципі найдоцільнішої організації житлових та підсобних приміщень і створення найзручнішого та короткого зв'язку між окремими кімнатами будівлі. Зовнішні двері робили завширшки 0,8–0,9 м і заввишки 1,6–1,7 м, що викликалось потребою менше охолоджувати сіни, а отже, і житлові приміщення.

Полотнища дверей як за формою, так і за конструкцією дуже прості. Зазвичай дошки полотнища з внутрішнього боку зв'язані шпонкою. Фільончасті ж двері з'явилися порівняно недавно. На Поділлі зустрічаються цікаво скомпоновані двопільні полотнища з різьбленим орнаментальним або розмальованим оздобленням фільонки і верх наличника.

Значну роль в оздобленні дверей відіграє фрамуга над ними, передбачена для освітлення сіней (рис. 4). Поширені в народній архітектурі двері з набитими на зовнішній площині невеликими профільованими планками, що створюють певний рисунок (рис. 5). Оздоблення дверей різьбленням по дереву в подільській архітектурі зустрічається відносно рідко. В основному – це різьблений декор на площині дверних полотен (рис. 6). Для різьбленого декору дверей характерним є використання елементів геометричного та рослинного орнаменту. Різьблення на полотнищах дверей схоже за мотивами до настінного розпису типу “вазон”, але техніка різьблення по дереву надає інший характер та своєрідність цій композиції.

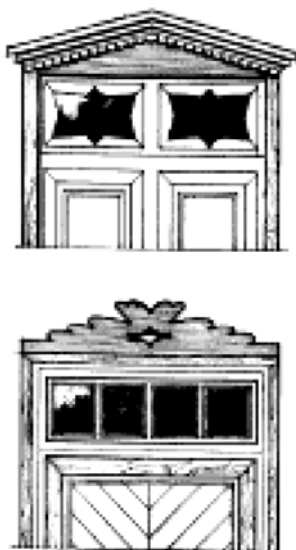

Рис. 4. Фрамуги над вікнами

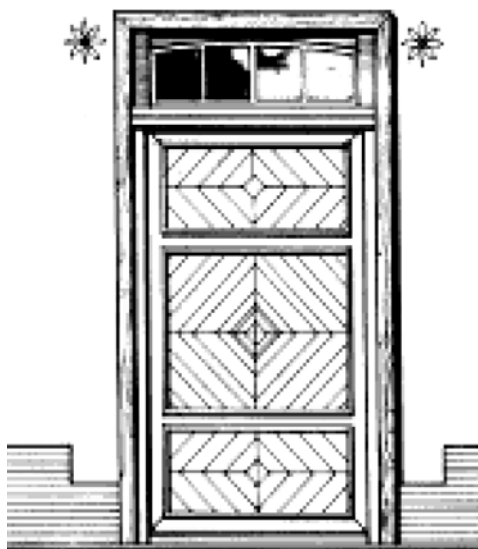

Рис. 5. Двері з набитими профільованими планками

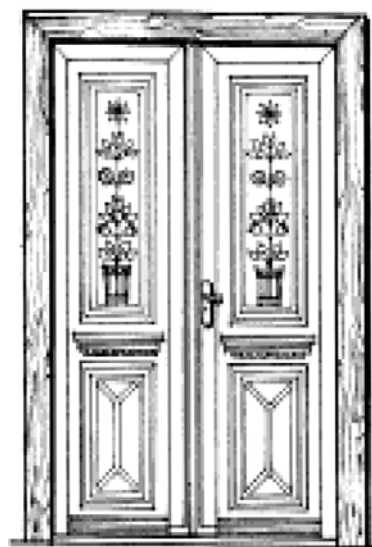

Рис. 6. Характерний орнамент рослинного характеру

Приєм розпису дверних прорізів особливо характерний для південних районів Вінницької та Хмельницької областей.

Розташування вікон в житловому будинку тісно пов'язане з його плануванням та організацією. Панівна форма віконного прорізу – прямокутна із співвідношенням сторін від 1:1,25 до 1:1,5. Рідко, але траплялися лучкової форми перемички, переважно в приміських селах. У Немирові, в невеликих будинках з чотириколонними ганками і навіть в селянських хатах, під впливом дуже поширеного провінціального ампіру, виникли оригінальні віконні прорізи, де середній проріз широкій, а бокові вузькі з тонкими стовпчиками між ними (рис. 7).

Рисунок рами був дуже простий, починаючи від стародавніх вікон в одну шибку для освітлення комори і сіней, або в дві шибки у вікнах фасадної стіни хати проти топки печі і, нарешті, маленьких вікон розміром 0,5×0,6 і навіть менших в чотири шибки для освітлення житлових приміщень. Розміри вікон пояснюють прагненням звести до мінімуму охолодження приміщення, тим більше, що рами були одинарні. Тепер рисунок рами складніший і особливої різноманітності він досягнув на верандах, де був перетворений в своєрідний вітраж з візерунковими рисунками.

Віконний проріз оздоблювали малюванням, але під впливом міської архітектури дерев'яний наличник все більше проникає в народну архітектуру. Основна форма наличника скрізь майже однакова: це дві дошки до 10 см завширшки по боках вікна, які зверху завершуються широкою лобовою дошкою з різьбленням і чимось на зразок примітивного сандрика (рис. 8). Зовнішній дерев'яний наличник мав велике значення в народній архітектурі Поділля і був одним з основних елементів архітектурного оброблення площини стіни, існуючи поряд з мальованим обробленням віконного прорізу.

Досить поширеним декоративним засобом був розпис віконних прорізів (рис. 9): настінним розписом часто прикрашали простінки між вікнами. При цьому розпис ніби пов'язував вікна між собою, створюючи на площині стіни єдину художню композицію.

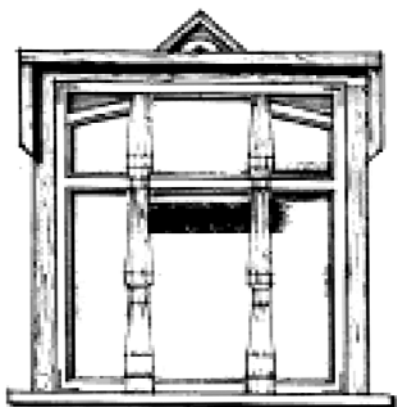

Рис. 7. Трактовка вікна під впливом провінціального "ампіру"

Рис. 8. Оздоблення вікна дерев'яним сандриком та орнаментом

Рис. 9. Розпис вікна

Для Хмельницької, Тернопільської, Вінницької областей характерним прийомом оздоблення стін була орнаментальна пластика, яка виникла в двадцяті роки минулого століття. Часто орнамент з використанням елементів рослинного характеру розміщували над вікнами (рис. 10), створюючи горизонтальну витягнуту симетричну композицію.

Пластичне оброблення стін є одним із засобів виявлення тектонічної структури стіни, а також підвищення архітектурно-мистецьких якостей фасадів подільського житла. Основними елементами архітектурної пластики є пілястри, пояски, карнизи, фриз, фільонки, обрамлення вікон і дверей та ін.

Досить вагомими елементами фасаду, що прикрашається пластичним декором, є пілястри, які влаштовують для теплового захисту кутів будівлі. Прикладів кольорового, орнаментального та пластичного декорування пілястр на Поділлі існує безліч. Пілястри виділяються кольором (темнішим чи світлішим за фасад), оздоблюються штукатурною поліхромною пластикою в техніці "сграфіто", невибагливою глиняною та гіпсовою пластикою. Оздоблюються вони вертикальними

тягами, закінчуються характерними для Поділля капітелями, що часто розмальовуються квітами та рослинами. Використовуються цементні декоративні плитки, пластично орнаментовані та розмальовані “під виноград” (рис. 11).

Поширеним прийомом оздоблення фасадів сільських будівель є лицювання керамічною плиткою. Для виділення карнизів, вікон, пілястр застосовують кольорову плитку, орнамент з якої створює цікавий колорит (рис. 12). Прийоми та техніка застосування керамічної плитки відрізняються різноманітністю.

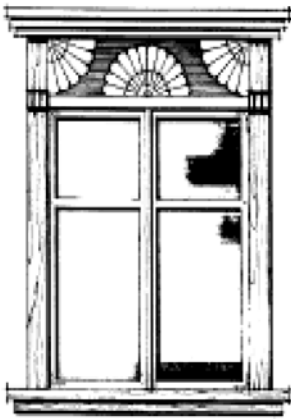

Рис. 10. Орнаментальна пластика над вікном

Рис. 11. Цементна плитка, декорована “під виноград”

Рис. 12. Оздоблення вікон керамічною плиткою

У зв'язку із значним поширенням в останні роки керамічної та силікатної цегли з'явилась значна кількість декоративних прийомів оздоблення окремих частин фасадів індивідуальних будинків. Зросла якість виконання стін “під розшивку”, а це, своєю чергою, дало майстрам змогу створювати найрізноманітніші пластичні композиції за народними мотивами. Поява будівель з “цегляною” пластикою значно збагатила колорит індивідуальної забудови. Значна кількість варіантів та підходів до трактовки окремих частин та фасаду загалом, невичерпна фантазія чудових майстрів створили новий напрямок в оздобленні садибного житла (рис. 13).

Рис. 13. Сучасна пластична трактовка фасаду

Будівельні прийоми та мистецькі форми народної архітектури є результатом колективної творчості народних зодчих, які вдосконалювали їх протягом століть. Так поступово формувалися народні архітектурно-будівельні та декоративно-мистецькі традиції.

Постійне врахування в практичній діяльності традицій, які ґрунтуються на колективному досвіді, допомагає народним майстрам створювати типи житла, що відрізняються не лише

доцільністю планувальної організації, простотою та логічністю конструктивного вирішення, виваженим використанням засобів та матеріалів, але й високою мистецькою виразністю.

Незважаючи на традиційність народних форм будівництва, процес зміни сільського житла є безперервним. Гармонійне поєднання традиційного та нового, що становить основу творчого методу народного майстра, визначає не лише розвиток та вдосконалення архітектури народного житла, але й його різноманітність [3].

Для народної архітектури завжди був властивий зв'язок архітектурної форми та матеріалу, вміння активно використовувати можливості та властивості будівельних матеріалів для підвищення мистецької виразності житла загалом чи архітектурної деталі зокрема, залежність прийомів мистецького оздоблення фасадів від будівельних матеріалів.

Визначну роль у підвищенні мистецької виразності подільського народного зодчества відіграють такі прийоми декоративного оздоблення, як колір, розписи стін, пластична обробка, орнаментальна фактура. Використання цих засобів надає архітектурі народного житла своєрідності та самобутності.

1. Прохоренко А.И. Архитектура сельского дома: прошлое и настоящее. – М.: Агропромиздат, 1992. – 205 с. 2. Самойлович В.П. Народное архитектурное творчество. – К.: Будівельник, 1977. – 232 с. 3. Самойлович В.П. Народное архитектурное творчество Украины. – 2-е изд., перероб. и доп. – К.: Будівельник, 1989. – 344 с. 4. Смоляк В.В. Традиції народного зодчества Поділля та їх роль в сучасній архітектурі // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – К.: КНУБА, 2004. – С. 6269.

УДК 726.8

Х.Р. Харчук

Інститут “Укрзахідпроектреставрація”

ЦВИНТАР НА ЗНЕСІННІ

© Харчук Х.Р., 2006

Досліджується проблема історичного поховання – цвинтаря на Знесінні у м. Львові, датованому сер. ХІХ ст., – об'єкта культурної спадщини Західного регіону України.

Невелике кладовище на Знесінні, розташоване на території Кайзервальда, походить з середини ХІХ ст. На плані Львова, датованому 1850 р. [1], крім цього цвинтаря позначено ще один – на пагорбі біля церкви Вознесіння Господнього. Цвинтар біля церкви значно давніший. Про це свідчать як опубліковані архівні матеріали, так і надгробна плита з напівзатертим написом з ХVІ–ХVІІ ст., що знаходиться на церковному подвір'ї та походить зі старого цвинтаря.

Через те, що розпорядження австрійського уряду з 1783 і 1784 рр. відносно заборони поховань, очевидно, не завжди виконувалися, на Знесінні до кінця ХІХ ст. існували два християнські цвинтарі, хоч ховали здебільшого на новішому. Новіший цвинтар згідно з архівними документами [2] складався з двох частин: старішої і новішої. Старіша була власністю села Знесіння. Книги записів поховань, які збереглися в церкві Вознесіння Господнього, свідчать, що адміністративно цвинтар належав до неї.

Згідно з описом 1933 р. [3], кладовище знаходилося за межами міста у незаселеній ділянці біля невисоких пагорбів Старого Знесіння на сухому піщаному ґрунті. Цвинтар було засаджено деревами, з трьох боків огорожено дубовими стовпами з колючим дротом, а з боку цвинтарної брами – дерев'яним парканом. Неподалік від входу на цвинтар стояв дерев'яний будиночок, що складався з двох кімнат (одну з них займав грабар, а в другій тимчасово знаходилася трупарня). Біля цього будиночку знаходилася невелика цвинтарна дзвіниця з одним дзвоном. Бракує криниці та туалету.